

KASB TANLASHDA SHAXSIY QIZIQISH VA IQTIDORNING O'RNI

Jalgasova Gulshad Kazakbaevna

Nukus tumani Maktabgacha va maktab talimiga qarashli 28-sonli maktabning amaliyotchi
psixologi<https://doi.org/10.5281/zenodo.15680103>

Annotatsiya. Mazkur tezisda kasb tanlash jarayonida o'quvchilarning shaxsiy qiziqishlari va iqtidorlarini aniqlashning ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Yoshlarda kelajak kasbini ongli tanlashga yo'naltirilgan holda, psixologik yondashuvlar, diagnostika vositalari va pedagogik ko'mak masalalari yoritilgan. Shuningdek, kasbiy yo'nalishni belgilashda xatoliklarning oldini olishga oid tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: kasb tanlovi, qiziqish, iqtidor, shaxs, psixologik yondashuv, yo'naltirish.

Аннотация. В данном тезисе рассматривается важность выявления личных интересов и способностей учащихся в процессе выбора профессии. Освещены вопросы психологических подходов, диагностических средств и педагогической поддержки, направленных на осознанный выбор будущей профессии у молодежи. Также даны рекомендации по предотвращению ошибок при определении профессионального направления.

Ключевые слова: выбор профессии, интерес, талант, личность, психологический подход, ориентация.

Yoshlarning kasb tanlovi ularning kelgusi hayot sifati, ijtimoiy moslashuvi va professional muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Afsuski, ko'pchilik o'quvchilar kasb tanlashda o'zlarining individual imkoniyatlari, qiziqishlari va iqtidorlarini chuqur o'rganmagan bo'ladi.

Kasbiy yo'nalishda to'g'ri qaror qabul qilish uchun shaxsning quyidagi jihatlari hisobga olinishi lozim:

-Qiziqishlar doirasi – o'quvchi nimaga ishtiyoqmand?

Qiziqishlar – bu insonni biror faoliyatga, soha yoki mashg'ulotga ongli ravishda tortuvchi ichki ehtiyojdir. O'quvchi o'ziga yoqadigan, ishtiyoq bilan shug'ullanuvchi faoliyat turlariga nisbatan kuchli ichki qiziqishga ega bo'ladi. Bu esa uning kasb tanlash jarayonida **yo'nalishini to'g'ri belgilashda muhim omil** hisoblanadi.

Misol uchun:

-Texnika, mexanizmlar bilan shug'ullanishni yoqtiradigan o'quvchi – **muhandislik** sohasiga moyil bo'lishi mumkin.

-Insonlar bilan muloqot qilishni yaxshi ko'radiganlar – **psixologiya, pedagogika, tibbiyot** kabi sohalarga mos keladi.

-Rassomlik, dizayn yoki musiqa bilan shug'ullanishni yoqtiradiganlar – **ijodiy kasblarga** yaqin bo'ladi.

Qiziqishlarni aniqlash uchun quyidagi usullar qo'llaniladi:

- So'rovnomalar (masalan, Holland testi,)
- Kasbiy yo'nalish bo'yicha savolnomalar
- O'quvchining bo'sh vaqtini qanday o'tkazishi tahlili
- O'qituvchi, ota-ona va psixolog kuzatuvlari

Qiziqishlar o'zgaruvchan bo'lishi mumkin, shuning uchun **o'quvchi o'zini sinab ko'rishi, turli faoliyat turlarida ishtirok etishi** orqali o'z yo'nalishini aniqlashtiradi. Muammo shundaki, ayrim o'quvchilar o'z qiziqishlarini to'liq anglab yetmagan bo'ladi. Shuning uchun maktab davridayoq kasbga yo'naltiruvchi ishlar boshlanishi zarur.

Iqtidor va salohiyat – qaysi sohada tabiiy qobiliyatlar mavjud?

Iqtidor – bu insonning muayyan faoliyat turida yuqori natijalarga erishish imkonini beradigan tabiiy qobiliyatlar majmuasidir. **Salohiyat** esa bu iqtidorni rivojlantirish va unga mos faoliyatda muvaffaqiyatga erishish imkonini bildiradi.

Har bir o'quvchi tug'ma yoki erta yoshda shakllanadigan **turli sohalarga oid iqtidorga** ega bo'lishi mumkin. Masalan:

-Matematik salohiyat – raqamlar bilan ishlash, mantiqiy fikrlash qobiliyati kuchli bo'lgan o'quvchilar uchun muhandislik, informatika, iqtisod sohalari mos keladi.

-Til va muloqot qobiliyati – nutqi ravon, til o'rganishga qiziqqan, tushuntira oladigan o'quvchilar pedagogika, jurnalistika, tarjimonlik kabi kasblarda muvaffaqiyatli bo'lishadi.

-Ijodiy iqtidor – musiqaga, rasmga, drama yoki yozuvga moyillik – san'at, dizayn, arxitektura kabi yo'nalishlarga mos keladi.

-Jismoniy salohiyat – sport, harakatli mashg'ulotlarga moyillik – sportchi, harbiy, jismoniy tarbiya o'qituvchisi bo'lish imkonini beradi.

-Texnik iqtidor – qurish, mexanizmlarni tushunish, tajriba qilishga qiziqish – muhandislik, texnologiya sohalarda foydali bo'ladi.

-Insonlar bilan ishlashga moyillik – mehribonlik, boshqalarga yordam berish ishtiyoqi – tibbiyot, psixologiya, ijtimoiy sohalarda talab etiladi.

Iqtidorni aniqlash uchun foydalaniladigan usullar:

- *Psixologik testlar (masalan, "IQ", "Kattell", "Raven", testlari)*
- *Ijodiy topshiriqlar va kuzatuvlar*
- *O'qituvchilarning tavsiyalari*
- *Foydali mashg'ulotlar (to'garaklar, amaliy ishlar)*

O'quvchi iqtidorini erta aniqlash, uni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish orqali u o'z kasb tanlovida ongli va muvaffaqiyatli yo'l tutadi.

Motivatsion omillar – kasbga nisbatan ichki ehtiyoj va maqsadlar

Motivatsiya – bu insonni harakatga undovchi ichki turtki, ya'ni maqsad sari intilishdir. Kasb tanlashda motivatsiya o'quvchining shaxsiy qiziqishi, hayotiy orzusi va o'z kasbida o'zini ko'ra bilish qobiliyatiga bog'liq bo'ladi.

Ichki motivatsiya – bu o'quvchining biror faoliyatni o'z ixtiyori, zavqi, maqsadi asosida tanlashi.

Tashqi motivatsiya esa – bu atrofdagilarning bosimi, ijtimoiy maqom, moddiy foyda yoki ota-onaning talabiga binoan kasb tanlashdir.

Ichki motivatsiyaning belgilariga quyidagilar kiradi: O'quvchi kasbni zavq bilan tanlaydi, Ishga bo'lgan ishtiyoq yuqori bo'ladi, Mustaqil ravishda maqsad qo'yadi, Faoliyatdan qoniqish hosil qiladi

Kasb tanlashdagi motivatsion maqsadlar quyidagicha bo'lishi mumkin: O'z orzularini amalga oshirish (masalan: "shifokor bo'lishni orzu qilaman"),

Jamiyatga foyda keltirish (masalan: “insonlarga yordam berish uchun psixolog bo‘lmoqchiman”)
Mustaqil hayot qurish (masalan: “moddiy jihatdan erkin bo‘lish uchun IT mutaxassisi bo‘lishni istayman”)
O‘z qobiliyatlarini to‘la namoyon qilish (masalan: “ijodkorligimni dizayn sohasida ko‘rsatmoqchiman”)

Motivatsiyani aniqlash uchun o‘quvchilar bilan quyidagi usullarni qo‘llash mumkin:

- Erkin suhbatlar, motivatsion intervyular
- “Mening orzuimdagi kasb” mavzusida insholar
- Rasm orqali ifoda (masalan: “Kelajakdagi o‘zimni tasvirla”)
- Motivatsiyaviy testlar va psixologik kartochkalar

Motivatsiya – o‘quvchining kasb tanlovidagi yo‘l xaritasi. Agar bu xarita ichki ishonch, ishtiyoq va aniq maqsadlar bilan chizilgan bo‘lsa, o‘quvchi o‘z kasbida ham baxtli, ham muvaffaqiyatli bo‘ladi

Shaxsiy xususiyatlar – xarakter, temperament, ijtimoiy moslashuv

Har bir o‘quvchi o‘ziga xos **shaxsiy xususiyatlarga** ega. Kasb tanlashda bu xususiyatlar muhim ahamiyat kasb etadi, chunki kasb nafaqat bilim, balki xarakter va fe‘l-atvorni ham talab qiladi.

Xarakter – bu insonning barqaror shaxsiy jihatlari majmuasidir. U insonning odatiy xatti-harakati, boshqalarga bo‘lgan munosabati, mehnatga, mas‘uliyatga, o‘ziga bo‘lgan ishonchini belgilaydi. Misollar: -Mas‘uliyatli, puxta odamlar – huquqshunos, buxgalter, menejerlik sohalariga mos;

- Rahmdil, mehribon, sabrli shaxslar – o‘qituvchi, psixolog, shifokorlik kasblariga yaqin.

Temperament – bu insonning psixik faoliyat sur‘ati va emosional reaksiya darajasidir. Temperament tug‘ma bo‘ladi va uni o‘zgartirish mushkul.

4 asosiy tur:

1. **Sangvinik** – faol, ijtimoiy, quvnoq → rahbarlik, xizmat ko‘rsatish sohalarida muvaffaqiyatli bo‘ladi
2. **Xolerik** – tezkor, tashabbuskor, qat‘iyatli → jurnalist, tadbirkor, siyosatchi
3. **Flegmatik** – tinch, barqaror, sabrli → hisobchi, kutubxonachi, muhandis
4. **Melanxolik** – sezgir, chuqur fikrlovchi → adib, san‘atkor, tahlilchi kasblar mos keladi

Ijtimoiy moslashuv – bu o‘quvchining jamoadagi o‘rni, muomala madaniyati, konfliktlarni hal qilish qobiliyatidir.

Bu xususiyatlar kasb tanlashda muhim, chunki: - Komandada ishlash lozim bo‘lgan sohalar (shifokor, muallim, psixolog) – yuqori darajadagi ijtimoiy moslashuvni talab qiladi. - Mustaqil faoliyat yuritiladigan sohalar (freelance, ilmiy izlanishlar) esa o‘zini boshqara bilish, ichki tartib muhim.

Ushbu xususiyatlarni aniqlash uchun: Psixologik testlar (xarakterologik testlar, temperamentni aniqlovchi so‘rovnomalar), Amaliy mashg‘ulotlar (rol o‘yinlari, guruhli topshiriqlar), Psixologik kuzatuvlar va suhbatlar otkazsak maqsadga muvofiq b‘oladi. Kasb tanlashda shaxsiy xususiyatlarni hisobga olish o‘quvchiga o‘ziga mos, ruhiy salomatligiga zid bo‘lmagan, uzoq muddatli ijobiy natijalar keltiradigan kasbni topish imkonini beradi.

Kasb tanlashda shaxsiy qiziqish va iqtidorni hisobga olish – bu faqat to‘g‘ri tanlov emas, balki baxtli va muvaffaqiyatli hayot sari tashlangan muhim qadamdir. Ta’lim muassasalari qoshida kasbga yo‘naltirish markazlari tashkil qilish, o‘quvchilar bilan individual va guruhiiy diagnostik suhbatlar o‘tkazish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov B. “Kasbga yo‘naltirish asoslari”, Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2. Muxitdinova N.M. “Psixologiyaning asosiy yo‘nalishlari”, Toshkent, 2021.
3. Super D. “The Psychology of Careers”, Harper & Row, 1957.
4. Golland J. “Career Choice Theory”, 1992.